

ВІДГУК

опонента **Васильєвої Марина Петрівни** про дисертацію

Савельчук Ірини Борисівни

«Теоретичні та методичні засади підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього середовища університету»

на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 «соціальна педагогіка» (23 «соціальна робота»)

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок з планами відповідних галузей науки. Сучасні глобалізаційні соціокультурні тенденції спричиняють концептуальні трансформації сфери соціальної роботи в Україні. Для реалізації соціальної політики з надання соціальних послуг різним категоріям населення соціальна сфера гостро потребує фахівців, здатних до створення й упровадження інновацій в професійній діяльності. У зв'язку з цим, процес професійної підготовки кваліфікованого соціального працівника в умовах закладу вищої освіти потребує актуалізації всіх потенційних можливостей освітнього середовища. Саме створення інноваційного освітнього середовища університету, на думку І.Б.Савельчук, здатне забезпечувати оптимальну продуктивність усіх учасників освітньої діяльності та суттєво підвищувати результативність підготовки соціальних працівників до виконання професійних функцій з урахуванням динамічних змін у сфері соціальних послуг. Отже, актуальність і нагальність вирішення обраної автором проблеми дослідження є безумовною.

Дисертацію виконано як частину науково-дослідних робіт, що проводилися у межах комплексної теми «Історичні та теоретико-методичні основи соціально-педагогічної діяльності» (державний номер реєстрації 0112U002257), яка розробляється кафедрою соціальних технологій Житомирського державного університету імені Івана Франка. Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 27.03.2015 р.).

Найбільш вагомими науковими результатами, які містяться в дисертації. Основним науковим результатом наукової праці є теоретично обґрунтована, розроблена,

експериментально перевірена та практично впроваджена модель комплексного науково-методичного забезпечення підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі університету й організаційно-педагогічні умови її реалізації (застосування принципу партнерської взаємодії до організації підготовки соціальних працівників; орієнтація на потребу залучення учасників освітнього процесу до інноваційної діяльності; дотримання систематичності та цілеспрямованості до вибору методів, засобів й форм актуалізації інноваційного потенціалу майбутніх соціальних працівників).

На цьому шляху І.Б. Савельчук було уточнено суть поняття «освітнє середовище університету» як систему керованих та скоординованих взаємодій усіх суб'єктів освітнього процесу, яка створює спеціально-організовані умови для ефективної підготовки фахівців до професійної діяльності.

Проведений історичний аналіз принципів розвитку університетської освіти певних історичних періодів дозволив авторці визначити *інноваційні ознаки* створення університетського освітнього середовища: розширення та оновлення змісту підготовки за фахом; виникнення особливого змісту взаємодії між викладачами та студентами; вплив постійного професійного розвитку викладачів на створення та подальше ефективне функціонування університетського освітнього середовища; організаційно-структурне та методичне вдосконалення навчання й викладання; інтегрування навчання з науковими дослідженнями; системне впровадження освітніх інновацій та їх вплив на розвиток університетського середовища. Суть поняття «інноваційне освітнє середовище університету» визначено як сукупність ресурсів, взаємовплив яких актуалізує інноваційні засоби, необхідні для удосконалення науково-методичного забезпечення підготовки студентів до професійної діяльності.

Зважаючи на те, що інновації в галузі соціальної роботи є нововведеннями, які спрямовані на оптимізацію діяльності соціальних працівників щодо підвищення якості надання соціальних послуг населенню,

одним із найвагоміших чинників розширення можливостей інноваційного освітнього середовища університету І.Б.Савельчук розглядається технологічність підготовки соціальних працівників щодо застосування організаційних форм, методів й засобів аудиторної та позааудиторної навчальної й соціально-виховної діяльності, а «інноваційне освітнє середовище підготовки соціальних працівників» характеризується як комплекс спеціально організованих умов та ресурсів університету, що забезпечує отримання вищої освіти та опанування кваліфікації за відповідним напрямом «Соціальна робота», сприяючи ефективній професійній соціалізації та задоволенню потреби студентів у розробці й впровадженні інноваційних соціальних послуг.

Отже, інноваційне освітнє середовище підготовки соціальних працівників розширює можливості усіх учасників освітньої діяльності завдяки основним ціннісним стратегіям, реалізація яких вимагає комплексного науково-методичного забезпечення у кількох площинах: 1) партнерська взаємодія усіх учасників освітнього процесу та фахівців соціальних закладів; 2) залучення викладачів до інноваційної діяльності; 3) підтримка процесу актуалізації інноваційного потенціалу майбутніх соціальних працівників.

Схвальним є намагання автора визначитися з теорією соціальної роботи, її характеристикою як науки, враховуючи прямий вплив теоретичного осмислення існуючих моделей соціальної роботи на процес підготовки соціального працівника. На підставі проведеного аналізу досліджень українських науковців визначено та обґрунтовано періодизацію вітчизняної освіти в галузі соціальної роботи та розкрито характеристики змін її розвитку з періоду становлення (1991-2000 рр.) через період удосконалення (2001-2009 рр.) до періоду оновлення (2010 р. – дотепер).

Завдяки вивченню вітчизняного і міжнародного досвіду розвитку інноваційного середовища університету в контексті професійної підготовки соціальних працівників авторці вдається з'ясувати *інноваційні тенденції* в цьому процесі: поєднання традиційних та інноваційних стратегій розвитку

університетського середовища, включення волонтерських форм діяльності до освітнього процесу та змісту практико орієнтованої підготовки соціальних працівників, інноватизація середовища підготовки соціальних працівників.

Виокремлено внутрішні (особистісні) та зовнішні (середовищні) ресурси, що забезпечують процес професійної підготовки соціальних працівників, а саме: організаційно-технологічні (змістове та процесуальне забезпечення підготовки соціальних працівників із відповідним інноваційним науково-методичним ресурсом), інституційні (мережа відповідних соціальних закладів та установ-партнерів), кадрові (наявний інноваційний потенціал викладачів, що забезпечують процес підготовки соціальних працівників до професійної діяльності), індивідуально-професійні (професійні знання, уміння й навички та цінності професійної діяльності майбутніх соціальних працівників; критичне мислення та рефлексія власного досвіду соціально й професійно орієнтованої діяльності; лідерство в соціальній роботі).

Парадигмальні орієнтири розробленої І.Б.Савельчук концепції підготовки соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету представлено через триєдність: методології соціальної роботи як науки, до якої здійснюється підготовка, методології професійної й соціальної освіти як певних галузей наукових знань та методології конкретного дослідження. Саму концепцію покладено в основу змісту та моделі комплексного науково-методичного забезпечення підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі університету, реалізація якої передбачає створення й дотримання визначених умов. У авторській моделі представлено цільовий, організаційно-методичний, технологічний і результативний блоки. Визначені автором організаційно-педагогічні умови реалізації науково-методичного забезпечення виступають відповідними змістовими напрямками, проте як методичні засади підготовки соціальних працівників в умовах інноваційного освітнього середовища університету в роботі розкрито реалізацію саме умов. Особливу цінність представляють запропоновані автором форми і методи роботи з

представниками організацій-партнерів, представниками професорсько-викладацького складу університету, здобувачами.

Авторкою описано хід і проведення спеціально організованої експериментальної роботи в 6 закладах вищої освіти з упровадження комплексного науково-методичного забезпечення процесу підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах інноваційного освітнього середовища університету. Висвітлено механізми запровадження комплексу авторських та адаптованих діагностичних методик вітчизняних і зарубіжних авторів, використаних з метою моніторингу ефективності запропонованого науково-методичного забезпечення за двома критеріями (ресурсно-середовищним та особистісно-діяльнісним) визначення репродуктивного, конструктивного та креативного рівнів. Отримані результати піддано кількісному і якісному аналізу.

Усі результати наукового пошуку і експериментальної перевірки вихідних положень є новими, достовірними і об'єктивно доведеними, що забезпечено використанням теоретичних, емпіричних і математичних методів у їхньому поєднанні і взаємозв'язку.

Ступінь обґрунтованості використаних методів, отриманих результатів і положень дисертації, їх достовірність значною мірою забезпечується цілісністю роботи, в якій викладений матеріал комплексно розкриває проблему дослідження. Представлена дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів з висновками, списком використаних джерел (542 найменувань з яких 81 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації становить 565 сторінок, з них 408 сторінок основного тексту.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. За проведеним аналізом змісту дисертаційної роботи І.Б.Савельчук зроблено висновок про наукову новизну її положень, наявне теоретичне і практичне значення, яке полягає в розробленні та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти: комплексного науково-методичного забезпечення підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього

середовища університету; комплексу дидактичних засобів (програм, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, практикумів) до дисциплін «Інноваційні методи в соціальній роботі», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Актуальні проблеми соціальної роботи», «Соціальна інноватика»; змістового наповнення окремих видів практик на бакалаврському рівні (професійно-орієнтована, навчально-організаційна, організаційно-виховна, виробнича) та на магістерському рівні вищої освіти (виробнича, науково-дослідницька, переддипломна) у рамках підготовки студентів зі спеціальності «Соціальна робота»; творчих ініціатив педагогічного та студентського колективу в умовах інноваційного освітнього середовища університету, що знайшли відображення в нормативних (Положення про організацію «Школи інноваційного досвіду», Конкурсу соціальних проектів «Соціальні інновації – погляд у майбутнє», навчальних студентських студій, Мережі партнерської взаємодії соціальних інституцій) та програмно-методичних матеріалах (програми, методичні рекомендації) для викладачів закладів вищої освіти, керівників студійних студентських об'єднань, фахівців соціальної сфери.

Рекомендації стосовно використання результатів і висновків дисертації.

Теоретичні положення та практичні результати дослідження можуть бути використані в процесі підготовки соціальних працівників під час розробки освітніх програм, навчальних планів, створення підручників, навчальних і методичних посібників, для розширення предметного змісту, організаційних форм та методів аудиторної та позааудиторної навчальної й соціально-виховної діяльності здобувачів вищої освіти в галузі соціальної роботи.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Основні положення та результати дослідження оприлюднені у 70 публікаціях, з яких 58 одноосібних. У тому числі: 3 монографії (1 одноосібна), 1 навчальний посібник, 28 статей у наукових фахових виданнях України (з них 26 одноосібні), 4 статті у зарубіжних періодичних виданнях, 21 публікація у збірниках матеріалів конференцій, 13 публікацій в інших виданнях (з них 5

одноосібних).

Автореферат дисертації ґрунтовно і точно розкриває зміст дисертації, дає повне уявлення про теоретичну та практичну цінність дослідження.

Зауваження щодо змісту дисертації. Робота не позбавлена окремих зауважень і дискусійних моментів, які не впливають суттєво на її науковий рівень:

1. Стосовно логіки викладу матеріалу в дослідженні є певні порушення. Так, методологічний концепт має виступати підґрунтям, основою для з'ясування теоретичних засад з розроблення і упровадження пропонованого наукового продукту. У авторки ж в першому розділі заявлені «Теоретичні засади створення інноваційного освітнього середовища підготовки соціальних працівників в університеті», в змісті якого вже визначається суть комплексного науково-методичного забезпечення, а другий і третій розділ присвячені методологічним основам і обґрунтуванню концепції підготовки фахівця. Крім цього, з логіки побудови викладу матеріалу вибивається й п. 1.3, який містить корисний і цікавий матеріал, з якого варто було б починати, адже засади соціальної роботи визначають процес підготовки фахівця, а не навпаки.

2. Концептуальні ідеї, висловлені авторкою в дисертаційному дослідженні, стосуються створення й функціонування інноваційного освітнього середовища університету. Логічно припустити, що освітнє середовище університету існує (це впливає і з визначення), а для того, щоб воно стало інноваційним, необхідно створити науково-методичне забезпечення, що й робить авторка. У зв'язку з цим, дещо зміщеним є акцент у формулюваннях дослідниці, коли йдеться про «науково-методичне забезпечення підготовки соціального працівника в умовах інноваційного освітнього середовища університету», починаючи з визначення предмета дослідження. Варто було б сформулювати його як «науково-методичне забезпечення створення інноваційного освітнього середовища університету», яке, в кінцевому рахунку, покликане підвищити ефективність підготовки фахівця до запровадження інновацій у професійній діяльності з надання соціальних послуг.

3. Як методологічне підґрунтя концепції і розробленої авторської моделі науково-методичного забезпечення одним з підходів виступає компетентісний

підхід. Зважаючи на компетентнісну парадигму вітчизняної вищої освіти в цілому, пріоритетність такого підходу не викликає сумнівів. Проте, якщо саме компетентісний підхід, як стверджує автор, «визначає особливості застосування в освітньому процесі ... компетентісно орієнтованих завдань..., що загалом забезпечує формування нового особистісного або соціально значущого результату діяльності...» (с. 34 дисертації і с. 5 автореферату), то логічним було б чітко визначити ті компетентності як здатності, якими оволодіває майбутній фахівець завдяки створенню інноваційного освітнього середовища університету. Саме ці здатності (їхні рівні сформованості) і варто було б перевіряти в експериментальному режимі. У перспективі саме ці здатності слід було б відзначати й в освітній програмі з підготовки фахівця соціальної сфери як вимірювані результати, що забезпечуються змістом підготовки.

4. У продовження попереднього зауваження звертаємо увагу на визначені автором критерії і показники оцінки ефективності комплексного науково-методичного забезпечення підготовки соціальних працівників в умовах інноваційного освітнього середовища. Викликає питання саме формулювання: «зростання або зменшення на певний відсоток кількості студентів з певним рівнем ефективності науково-методичного забезпечення». Далі: як можна визначити рівні ефективності науково-методичного забезпечення на констатувальному етапі, коли воно буде запроваджуватися лише на формувальному етапі?; як студенти КГ можуть оцінювати ефективність розробленого науково-методичного забезпечення, якщо їхня підготовка здійснювалася в традиційному режимі? Чіткість і конкретність визначеного результату (наприклад, готовність здобувачів до розроблення й реалізації інновацій і її показники, або конкретна компетентність і її показники тощо) і встановлена кореляції між цим результатом і запровадженим науково-методичним забезпеченням зробили б оцінку отриманих результатів, їхню якісну характеристику більш переконливою.

5. Представлена на с. 266 дисертації і с. 19 автореферату модель

комплексного науково-методичного забезпечення підготовки соціальних працівників до професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього середовища є малоінформативною стосовно інноваційності. Основний, технологічний блок, який має давати відповідь на питання «що, в якій послідовності і з ким має робитися або відбуватися?» обмежено лише загальним переліком методів, форм і засобів. Проте в тексті дисертації є етапи під час реалізації кожної з організаційно-педагогічних умов, які варто було б відбити в моделі. Так само незрозумілим є взаємозв'язок напрямів і умов у середовищному блоці, які співзвучні за назвами.

6. У тексті дисертації зустрічаються окремі неточності (наприклад, Закон України «Про вищу освіту» 2014 р., а не 2019 р.), недоцільне графічне подання матеріалу (наприклад, рис. 2.3 с. 178 не містить змістового наповнення), різночитання (наприклад, «потенційні можливості інноваційного освітнього середовища недостатньо впливають на ефективність науково-методичного забезпечення підготовки» (с. 384), тоді як саме запропоноване автором науково-методичне забезпечення має активізувати ті потенційні можливості), огріхи.

Незважаючи на висловлені зауваження і дискусійні моменти, варто відзначити наявність прогресивних авторських ідей, цікавих підходів до розкриття провідних положень, запропонованих інноваційних практичних методів роботи з різними суб'єктами – представниками організацій-партнерів, здобувачами вищої освіти за спеціальністю «Соціальна робота», представниками професорсько-викладацького складу. Дисертація І.Б.Савельчук є закінченим науково-експериментальним дослідженням, в якому отримано нові, теоретично доведені і практично перевірені результати і яке відповідає всім встановленим вимогам до досліджень такого рівня. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Проведений аналіз дозволяє вважати, що дисертаційна робота «Теоретичні та методичні засади підготовки соціальних працівників до

професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього середовища університету» за актуальністю, новизною положень, теоретичним і практичним значенням є самостійною, завершеною науковою працею, яка за своїм змістом, рівнем новизни, теоретичного і практичного значення отриманих результатів відповідає пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р), а її авторка, Савельчук Ірина Борисівна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка (23 – соціальна робота).

Опонент –
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи і
соціальної педагогіки Харківського
національного педагогічного
університету імені Г.С.Сковороди

М.П.Васильєва

